

כסלו התשע"ד

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

חנוכה וחזון המנורה של זכריה

לפרשת מקץ (על פי שיעורים של הרב משה ליכטנשטיין ופרופ' ישראל תא-שמע)

על-שמאלה. ד. וָאֵעַן וָאִמַּר אֶל-הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר
מֵה-אֵלֶּה אֲדַנִּי. ה. וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי
הַלֹּא יָדַעְתָּ מֵה-הֵמָּה אֵלֶּה וָאִמַּר לֹא אֲדַנִּי. ו. וַיַּעַן וַיֹּאמֶר
אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְבַר-ה' אֶל-זְרַבְבָּל לֵאמֹר לֹא בַחִיל וְלֹא
בְכַח כִּי אִם-בְּרוּחֵי אֱמֶר ה' צְבָאוֹת. ז. מִי-אַתָּה הִר-
הַגְדוֹל לִפְנֵי זְרַבְבָּל לְמִישֵׁר וְהוֹצִיא אֶת-הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה
תְּשָׂאוֹת חֹן חֹן לָהּ.

פסוקי הפטרה זו שנקבעו לשבת חנוכה קשורים לימי החנוכה ולא לפרשת השבוע, והמחפש את הקשר ימצאנו על נקלה בפסוק המדבר על "מנורת זהב ... ושבעה נרותיה עליה" (ג', ב), נרות אותם וודאי ממלאים שמן משני הזיתים שמימינה ומשמאלה. והלוא מצוות היום בחנוכה היא הדלקת נרות לפרסום הנס שנעשה בימים ההם בזמן הזה.

אולם, לפני שנדון בהפטרה. נקדים מספר מילים על הנביא זכריה (שגם הוא מנביאי תרי עשר), המנבא בתקופת שיבת ציון

2. זכריה א' א'

א בַּחֲדָשׁ הַשְּׁמִינִי בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם לְדִרְיוֹשׁ הָיָה דְבַר-יְהוָה
אֵלַי-זְכַּרְיָה בֶן-בְּרַכְיָה בֶן-עֲדוֹ הַנְּבִיא לֵאמֹר.

כנביא בתקופת זו של שיבת ציון (יחד עם חגי ומלאכי) על הנביא להתמודד עם אתגרי התקופה. ומסביר הרב ליכטנשטיין, שהחורבן והגלות, מלבד אבדן המקדש והמחיר האנושי הטרגי בשעתו, העמידו את העם בפני אתגר קשה. החורבן והגלות יצרו מציאות חדשה במישור הרוחני והלאומי שהיתה שונה, בלתי מוכרת ומאיימת יותר מכל מה שהיה עד כה. שתי סכנות רובצות לפתחו של העם בשעה זו בתגובותיו למצב החדש.

- הראשונה היא התחושה שהם נזופים בעקבות החורבן והגלות, ושמידת הדין מתוחה כנגדם בצורה שלא יוכלו לרצותה

קריאת חזון המנורה של זכריה כהפטרת שבת חנוכה היא מדינא דגמרא (מגילה לא ע"א).

1. זכריה ב', יד - ד', ז'

יָד רָנִי וְשִׂמְחִי בַת-צִיּוֹן כִּי הִנְנִי-בָא וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְךָ נְאֻם-
ה' טו וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל-ה' בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעַם
וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְךָ וַיְדַעַת בִּי-ה' צְבָאוֹת שְׁלַחְנִי אֲלֵיךָ. טז
וְנָחַל ה' אֶת-יְהוּדָה חִלְקוֹ עַל אֲדַמַּת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד
בִּירוּשָׁלַם. יז הִס כָּל-בֶּשֶׂר מִפְּנֵי ה' כִּי נִעוֹר מִמַּעוֹן קֹדְשׁוֹ.
א וַיִּרְאֵנִי אֶת-יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאָךְ ה'
וְהַשָּׁטָן עֹמֵד עַל-יְמִינוֹ לְשַׁטְנוֹ. ב. וַיֹּאמֶר ה' אֶל-הַשָּׁטָן
יָגַעַר ה' בְּךָ הַשָּׁטָן וַיִּגְעַר ה' בְּךָ הַבָּחַר בִּירוּשָׁלַם הַלֹּא זֶה
אוֹד מִצֵּל מֵאֵשׁ. ג. וַיְהוֹשֻׁעַ הָיָה לִבֶּשׂ בְּגָדִים צוּאִים וְעֹמֵד
לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ. ד. וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל-הַעֲמֻדִים לִפְנֵי לֵאמֹר
הִסִּירוּ הַבְּגָדִים הַצּוּאִים מֵעַלְיֹי וַיֹּאמֶר אֲלֵיךְ רָאֵה הַעֲבַרְתִּי
מֵעֲלֶיךָ עֹנֶךָ וְהִלְבַּשׁ אֶתְךָ מַחְלָצוֹת. ה. וַאֲמַר יִשְׁיִמוּ צְנִיף
טְהוֹר עַל-רֹאשׁוֹ וַיִּשְׁיִמוּ הַצְּנִיף הַטְּהוֹר עַל-רֹאשׁוֹ
וַיִּלְבָּשֵׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאָךְ ה' עֹמֵד. ו. וַיַּעַד מַלְאָךְ ה'
בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר. ז. כֹּה-אָמַר ה' צְבָאוֹת אִם-בְּדַרְכֵי תִלְךָ
וְאִם אֶת-מַשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם-אַתָּה תִּדְּוֶן אֶת-בֵּיתִי וְגַם
תִּשְׁמֹר אֶת-חֲצָרַי וְנָתַתִּי לָךְ מֵהַלְכִים בֵּין הַעֲמֻדִים
הָאֵלֶּה. ח. שְׁמַע-נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרַעֲיָךְ
הַיִּשְׁבִּים לִפְנֵיךָ כִּי-אֲנֹשִׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי-הִנְנִי מֵבִיא אֶת-
עַבְדֵי צִמְח. ט. כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל-
אֶבֶן אַחַת שְׁבַע עֵינִים הִנְנִי מִפְּתַח פֶּתַח נְאֻם ה' צְבָאוֹת
וּמִשְׁתֵּי אֶת-עוֹן הָאֶרֶץ-הַזֹּאת בַּיּוֹם אֶחָד. י. בַּיּוֹם הַהוּא
נְאֻם ה' צְבָאוֹת תִּקְרָאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל-תַּחַת גֹּפֶן וְאֶל-
תַּחַת תְּאֵנָה.

א וְשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיַּעֲרֵנִי פְּאִישׁ אֲשֶׁר-יַעוֹר
מִשְׁנָתוֹ. ב. וַיֹּאמֶר אֵלַי מֵה אַתָּה רָאֵה וַיֹּאמֶר (וַאֲמַר)
רְאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זֶהָב כְּלֵה וְגִלְהָ עַל-רֹאשָׁה וְשִׁבְעָה
נִרְתִּיָה עֲלֶיהָ שְׁבַע וְשִׁבְעָה מוֹצְקוֹת לְנֹרֹת אֲשֶׁר עַל-
רֹאשָׁה. ג. וְשָׁנִים זֵיתִים עֲלֶיהָ אֶחָד מִיָּמִין הַגִּלְהָ וְאֶחָד

מכך למצבם, דהיינו המסקנה של "וידעת כי ד' צב-אות שלחני אליך". לא רק "נחלה באדמת הקדש" מביטיח הנביא, אלא בחירה מחודשת ומתמדת בירושלים. זהו חלקה הראשון של ההפטרה והוא מכוון כלפי הגויים והתגרותם בישראל בעקבות החורבן.

הרב משה ליכטנשטיין מעיר הערה מעניינת על הפסוקים הללו והיא שהרושם העולה מהפסוקים הוא שהחזרה לציון תעשה על הגויים אשר יעברו מהפך פנימי ויצטרפו על עובדי ד' ויהיו אף הם לעמו. הביטוי "ונלוו גויים רבים אל ד' " מזכיר מאד את נבואתו של ישעיהו, המפרטת את העניין בצורה נרחבת יותר:

4. ישעיהו ס"ה

"ובני הנכר הנלווים על ד' לשרתו ולאבה את שם ד' להיות לו לעבדים כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בברייתו".

אבל, עיקר ענינה של ההפטרה איננו הגויים אלא ישראל וגאולתם מפאת זיקתם של ישראל לקודשא בריך הוא והמהלכים האמורים להביא לידי כך. לנקודה זו נדרשת ההפטרה בשלב הבא, לאחר גמר הנבואה על התגלותו של הקב"ה לעיני העמים. כפי שניתן לראות בקלות, המשך נבואת זכריה מתחלקת לשני חלקים ולשני אישים:

א. הנבואה ליהושע הכהן הגדול

ב. דבר ד' לזרובבל.

הנבואה ליהושע באה להתמודד עם הבעיה העיקרית של התקופה; מחד, גאולה היא כורח השעה, על מנת שישראל לא יתייאשו ויראו עצמן כנדחים ע"י הקב"ה בעקבות גלותם ושפלותם. מאידך, "אין ישראל נגאלין אלא בתשובה", זכריה עצמו הדגיש עקרון זה בתחילת הספר

5. זכריה א' ג

"שובו אלי נאם ד' צב-אות ואשוב אליכם אמר ד' צב-אות"

אבל אין ישראל שבדור ראויים לכך. זוהי תמצית טענתו של השטן המתנגד לגאולת ישראל:

"ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך ד' והשטן עמד על ימינו לשטנו".

המלאך הוא הסנגור המגן על ישראל (עיין אי' י"ב-ט"ו), עמידתו של יהושע לפניו היא למטרת הגשמת הנחמות המובטחות ואילו השטן מקטרג שלא ניתן לגאול ללא תשובה.

והנה, הקב"ה נדרש, כביכול, להכריע בין השטן לבין המלאך והוא מקבל את הטענה שיהושע, והעם שהוא מייצג, אינם ראויים לגאולה. הפסוק עצמו מתאר את יהושע כ"לבוש בגדים צואים" שהיא מטאפורה ברורה לחטאים (כפי שנאמר מפורש בהמשך שהפשטת הבגדים

• השניה היא ההנחה שחטאייהם גרמו לקב"ה למאוס בם ולדחותם מעל פניו. הז"ל השתמשו במטאפורה של עבד שמכרו רבו לאחר¹ לבטא תפיסה זו של ניתוק מערכת היחסים בינם לבין קונם בעת החורבן. המשותף לשתי האמירות הללו הוא העדר התקווה לתקון המצב והשיתוק בעשייה הרוחנית והלאומית שתחושות כאלו מולידות. זוהי המציאות עמה מתמודד זכריה מתחילת הספר והיא מתוארת מיד בפתחה כשהמצב מוגדר בפשטות "קצף ד' על אבותיכם קצף" ומשימתו היא לעודד את רוחם לשוב בתשובה ולהתקרב חזרה לקב"ה ולא ליפול למעמקי היאוש.

לכך מתלווה בעיה נוספת והיא עמדתם של הגויים המתגרים בישראל ובקב"ה בעקבות החורבן והפער הבלתי נסבל שבין שלוותם של הללו לבין מצוקתם של ישראל.

הנושאים הללו נדונים בשני הפרקים הראשונים בספר, הבאים קודם ההפטרה. הפסוקים הבולטים ביותר בהקשר זה, הם:

3. זכריה א, יא-יב וזכריה ב, יב-יג

"ויואמרו התהלכנו בארץ והנה כל הארץ ישבת ושקטת. ויען מלאך ד' ויאמר ד' צב-אות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה"

"כי כה אמר ד' צב-אות אחר כבוד שלחני אל הגויים השללים אתכם כי הנגע בכם נגע בבבת עינו. כי הנני מניף את ידי עליהם והיו שלל לעבדיהם וידעתם כי ד' צב-אות שלחני"

בנקודה זו בנבואה אנו מגיעים להפטרנו והיא פותחת בדברי ניחומים. תחילתה מכוונת כלפי הגויים ומהווה המשך לנאמר קודם על תחושת העמים שהקב"ה עזב את ישראל וזנחם (זכריה ב' יד-טז):

"רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם ד'. ונלוו גויים רבים אל ד' ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי ד' צב-אות שלחני אליך. ונחל ד' את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלים. הס כל בשר מפני ד' כי נעור ממעון קדשו".

עיקר העניין הוא בחזרתו של הקב"ה לשכון בתוך ישראל, וזאת לא כהישג רוחני בפני עצמו אלא מפאת משמעותו כלפי הרוחות המתהלכות בתוך ישראל ובין האומות בדבר משמעות החורבן. לכן מודגש לא רק עצם עניין "ושכנתי בתוכך" המוכר לנו מן המשכן שבמדבר וממצות בניין בית המקדש הנסמך על הציווי של "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", אלא המשמעות הנגזרת

¹ "...כעניין שאמרו ישראל ליחזקאל שנאמר יצאו אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני (יחזקאל כ א) אמרו לו יחזקאל עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו אמר להם הין אמרו לו הואיל ומכרנו המקום לאומות העולם יצאנו מרשותו אמר להם הרי עבד שמכרו רבו על מנת לחזור שמא יצא חוץ לרשותו?" (ספרי במדבר ט"ו:מ"א)

ההנחה שבעת שיבת ציון עמדו בפני ישראל כמה אפשרויות של מהלכי גאולה ושהתסריט לטיב הגאולה של בית שני תלוי במעשיהם של ישראל מצאה לה ביטוי חד ביותר בגמרא ידועה:

7. במסכת יומא ט ע"ב

"אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז - אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו".

ומסביר הרב ליכטנשטיין, שזהו משמעותה המטאפורית של האבן המוזכרת בנבואה: "כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם ד' צב-אות". האבן מסמלת את פוטנציאל הבניין; האבן קשורה בבניין המקדש כבית הבנוי מאבנים, אך ברמה הסמלית יותר היא מציינת את הבניין הרוחני. הנאמר ליהושע היא שיש לאבן הבניין פוטנציאל להוציא ממנה עיטורים שונים ולבטא באמצעותה רעיונות שונים, כשכל עין מייצגת כיוון אחר ופוטנציאל נוסף, כך שניתן להשתית עליה שבעה עקרונות ומהלכים שונים. אם יפתחו אותה כהוגן וכדבעי, יצמחו ממנה שבעה עיניים ואילו אם יפתחוה חלקית יהיו עליה שתיים או שלשה עיניים. אבל אם כלל לא ינצלו את הפוטנציאל, ח"ו, אזי אפילו עין אחת לא תצמח מן האבן. היא תתן מחסה מעצם החומר שבה לאודים המוצלים, אך העקרונות הערכיים האמורים לבוא לידי ביטוי דרך פיתוחה האמנותי כבעלת עיניים לא יגיעו כלל לעולם.

הכהונה והמלכות

בנקודה זו, עוברת ההפטרה לדון בזרובבל. הזיקה שבין יהושע לזרובבל ידועה וברורה והיא מפורשת בספר חגי (ב, ב). יהושע הוא הכהן הגדול ואילו זרובבל הוא המנהיג המדיני ("פחת יהודה"). המסר הנאמר לזרובבל בסוף ההפטרה שההנהגה המדינית אמורה להיות כפופה להנהגה רוחנית ושלא הכוח והחיל אלא הרוח הם העיקר, הוא מסר יסודי ביהדות ותמצית הנבואה.

המראה שזכריה רואה בהקשר זה הוא מראה המנורה עם שבעת הנרות ושני הזיתים. שני הזיתים הם כלי קיבול של שמן המוצבים מעל המנורה ומטפטפים לתוכה שמן. כפי שפירשו המפרשים לאור הפסוקים בהמשך שאינם כלולים בהפטרה, שני בני היצחק דהיינו הזיתים מכוונים כלפי המלכות והכהונה דהיינו יהושע וזרובבל. הן המנהיג המדיני והן הכהן הגדול נמשחים בשמן ועל כן המשל הולם אותם. משמעות המראה היא שהם אמורים לפעול יחדיו למען מטרה משותפת. כמו ששני הזיתים נמצאים בשני צידיה של אותה מנורה ומזינים אליה את

הצואים=העברת העוונות) ולחוסר יכולתו להתייצב בפני המלך כעבד ראוי. חז"ל במדרש אף קובעים שהבגדים הצואים הם משל לילדיו של יהושע שנשאו נשים נכריות (עיין סנהדרין צג ע"א וברד"ק על פסוקנו).

עם זאת, הקב"ה מסכים לגואל את עם ישראל על אף מצבו הרוחני הירוד מפאת היותו "אוד מוצל מאש". עקרון זה שיש וישראל נגאלים מפאת הסבל והצרות, אף אם אין מעשיהם ראויים, מופיע בנביאים במספר מקומות. כבר בסנה נאמר למשה שהגאולה מתחייבת מקושי ועומק השעבוד:

6. שמות ג

"ויאמר ד' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו. וארז להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא".

וכן מנבא ירמיהו על "עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל", כשגאולתם נובעת מהיותם שרידי חרב. עצם המרגוע הוא בעל ערך דתי ומוסרי ואם ימתין הקב"ה לגאולתם, מי יודע אם כלל ישאר מן העם שריד ופליט, ח"ו. לכן, מצילים אודים מוצלים מאש באשר הם, ללא בדיקת ניקיון בגדיהם הרוחניים.

ואולם, שלא כאותה נבואה בירמיהו, זכריה אינו מסתפק בגאולה מפאת המסכנות והמלאך שב ומעיד ביהושע ומציב בפניו אתגר רוחני:

"ויעד מלאך ד' ביהושע לאמר. כה אמר ד' צב-אות אם בדרכי תלך ואם את משמרת תשמר וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה. שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעידך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה כי הנני מביא את עבדי צמח".

ומסביר הרב משה ליכטנשטיין: ישראל שבאותו דור אכן עולים לארץ מבבל ונגאלים. אבל, בידיהם הבחירה איזו סוג גאולה תתגשם - האם יהיה זה מהלך מצומצם שבו השראת השכינה במקדש תהיה מינמלית והמציאות המדינית תסתכם בשקט מאת גויי הסביבה והצלת האודים המוצלים מאש, או שמא תהיה גאולה שלמה שתגשים את נבואתו של חגי הנביא על כך ש"גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון" ושתיכון מלכות ישראל לבטח במלוא הדרה. עד כמה תהיה זו גאולה מצומצמת ומינימליסטית או עד כמה מפוארת ושלמה - תלוי במעשיהם של ישראל. הפוטנציאל לגאולה השלמה קיים אך המפתח בידי ישראל. וזהו תמצית מאמרו של המלאך אל יהושע, דהיינו אין די בכך שנגאלים כאודים מוצלים כי אם כך יהיה זה מהלך מצומצם המספק את צרכיהם כניצולים ולא מעבר לכך. הפוטנציאל להימנות בין אנשי המופת ולהביא לידי ביאת מלך המשיח - "עבדי צמח" - קיים אך הוא תלוי במידת הצדק החברתי והעוצמה הדתית שאנשי הדור יוכלו להגיע אליו.

כמו כן, נשים לב שרק המטרה הזאת מופיעה בהקשר מפעלם. ואכן, בניין בית שני שונה מהותית מבניין בית ראשון בכך שעיקר הגאולה מתמקדת במקדש. בבית ראשון, הוקמה ישות מדינית עצמאית, ישראל נכנסו לארץ יישבו אותה וכוננו בה בית לאומי. רק כעבור ארבע מאות שנה ויותר הוקם המקדש. כלומר כניסתם לארץ, מנותקת מבניין המקדש ומהווה הישג עצמאי. בבית שני, לעומת זאת, אין עצמאות מדינית אלא אוטונומיה חלקית בחסות מלכים זרים, אין מלכות בית דוד וכל מה שנותר זה בניין המקדש. בתקופה זו אף אין רוב ישראל עולים מבל שאף קיבוץ גלויות איננו עומד כשלעצמו והגאולה שבה הוא אך ורק בניין המקדש. מלות הפתיחה של ספר זכריה, הנראות כתיארוך תמים ותו לא, גם הן רומזות לכך: "בחדש השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר ד' אל זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא לאמר", ומשמעות הפסוק היא שכל מפעלו של זכריה נתון במסגרת הפוליטית של שלטון פרסי בארץ.

הרקע לחזון המנורה

ברצוני להעמיק בחזון המנורה שגם לאחר מענה המלאך, הבא להסביר את פשר החזיון ואת פתרונו, עדיין אין הדברים ברורים לאשורם. גם הנמשל אינו ברור לנו כל צרכו וגם יחסו אל המנורה, נושא החזיון, לא נתפרש כלל. יחד עם זאת דומה הדבר כאילו דווקא חזיון זה חייב היה להיות ברור ומובן ולהתפרש בנקל, שכן הנביא נדרש לעמוד על משמעותו מעצמו ועל שאלתו הרגילה "מה אלה אדוני" שאלה המופיעה למראה כל חזיון וחזיון, הוא נענה "הלא ידעת מה המה אלה" ורק לאחר הודאתו שאינו יורד לעומקן של דברים הוא מקבל מענה לגופה של שאלה.

המנורה אשר ראה זכריה בחזונו מבנה החיצוני היה מורכב למדי. בחלקה העליון קבוע היה מנגנון מסיקה אשר היה מוסק ללא הרף זיתים אשר היו נופלים מעל ענפי עצי-זית שהיו עומדים משני צידיה של המנורה. השמן אשר היה נמסק במנגנון הזה היה נקווה אל תוך בית קבול במרכז העליון של המנורה "הגולה", ומשם היה נפרד, דרך צינוריות זהב עדינות, אל שבעת קני המנורה אשר בהם היה הוא דולק ומאיר את כל סביבותיו.

ביאורים שונים נתנו המפרשים הקדמונים לפרשה זו. **דעת רש"י, דרך משל, שנבואה זו מטרתה לעודד את העם לנוכח מצבו הכלכלי החמור המונע בעדו מלקבל על עצמו משימה כה כבידה כהקמת בית לה' שיהא ראוי לשמו ולתפקידו. עידוד זה ניתן לדעת רש"י בצורת הבטחה מאת ה' לעורר את לב דריוש לספק משלו כדי**

השמן יחדיו, כן אמורים הכהונה והמלוכה לפעול בהרמוניה וללא מתחים. לא מוקדי מתח שונים אלא שיתוף פעולה בין שני המנהיגים. אף חגי בנבואתו (פרק ב') רואה אותם כפועלים במשותף ומנבא על שתי הדמויות באותה נבואה.

ההפטרה מתארת את מודל שני הזיתים הפועלים למען מטרה משותפת, כלומר דגם של מנהיגות משותפת: מנהיגות רוחנית בצד מנהיגות מדינית-חברתית; רוחנית מבני לוי ומדינית-חברתית מבני יהודה. אולם ימי החנוכה מזכירים דגם אחר. אז לא נתפצלה המנהיגות, אלא מתתיהו הכהן הגדול היה - בתוקף הנסיבות - גם למנהיג המדיני-חברתי ועמד בראש המרד. וצירוף זה של כהונה ומלכות המשיך אצל צאצאיו גם כשהנסיבות כבר לא חייבו זאת. כלומר במלכות בית חשמונאי הגיעו הדברים לכך שכהונה ומלכות לא היו שני זיתים המזינים את אותה המנורה אלא התמזגו ליחידה אחת, וכתוצאה מכך נולדו הערכות סותרות בין חכמי ישראל בדבר מלכותם. הרמב"ן (בראשית מט, י) שלל את מלכותם וגינה אותם בחריפות מפני שלא שמרו על ההפרדה שבין שני הרשויות ("הזיתים"):

8. הרמב"ן (בראשית מט, י)

"וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו תורה ומצוות. ואעפ"כ נענשו עונש גדול כי ארבע בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה, עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב ... בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד והסירו השבת המחוקק לגמרי ... ואפשר גם שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו 'תשמרו את כהונתכם' ... ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה'"

לעומתו הרמב"ם ראה את מלכותם כאחד מהישגיהם וכמסייע למטרות המשותפות שלהם ככהנים ובכך מתגשמת חזון המלכות כמשלבת את שני בני היצרה.

אם נבדוק למען איזו מטרה הם פועלים, הן בנבואת חגי והן בנבואת זכריה, התשובה תהיה שבניין המקדש הוא המטרה שלמענה יהושע וזרובבל פועלים. משמעות העניין הוא שאף למנהיג המדיני תפקיד מרכזי בבניין המקדש. ואכן, כבר לימדונו חז"ל שמינוי מלך היא מצווה מקדימה לבניין בית הבחירה והסיקו מדוד על מעורבותו של המלך בעניין והדברים מפורשים בהקשר תקופתנו בפסוקים הבאים מיד לאחר ההפטרה:

9. זכריה ד' ח'

"ויהי דבר ד' אלי לאמר. ידי זרובבל יסדו הבית הזה וידי תבצענה".

ורצוף אשר עדיין לא קומם את הריסות עצמו, והרי הזיכרון חי עדיין והניגוד זועק עד לב השמיים ואוי לאותה בושח. ואל יהי דבר זה קל בעינינו, שהרי עצם המושג של "בית מקדש" הנו כבוד ותפארת, הוד והדר, וכאשר בית כזה משמש מזכרת עוון לדור, הרי שהוא משיג את מטרתו ההפוכה. אין כאן שאלה של אמצעים ושל חוסר אמצעים אלא שאלה של זמן בלבד. הדור הבא אשר יקום בארץ ואשר לא ראו עיניו ועיני הוריו את הבית הראשון בכבודו ואת אשר עולל לו, הוא אשר יוכשר להוציא את עבודת הבנייה אל הפועל ולא דור זה החי עדיין בזיכרונו את כל תפארת העבר והדרו. על הבדלי גישה אלו בין הזוכרים מראיה לבין הזוכרים מפי השמועה לבדה אנו קוראים:

12. עזרא ג' ב-י"ג

ורבים מהכהנים והלוויים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסדו, זה הבית בעיניהם, בוכים בקול גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קול. ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בני העם כי העם מריעים תרועה גדולה והקול נשמע עד למרחוק תאור נפלא של טקס חנוכת ההיכל אשר ממנו אנו למדים על אשר התרחש בלבותם של אותם "אשר ראו" ואשר מספרם היה, כנראה, לא קטן כלל וכלל, מבלי להיכנס כאן לשאלת מספר השנים המדויק אשר חלף מאז גלו השבים מעל אדמתם, שהרי אין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם" למרות ש"רבים בתרועה בשמחה להרים קול". כלומר הספקות והחששות הללו בנוגע לעתידו של הבית ולמעמדו ביחס לקודמו החרב, אשר זיכרונו חי עדין בקרב העם, הם אשר היוו את המעכב הנפשי, וממילא את המעכב הרציני ביותר לבנין הבית.

נביאי התקופה אשר דרשו וזרזו בכל תוקף את בנין בית המקדש, נגעו בנבואותיהם השונות בכל הקשיים שנערמו בדרך להשגת המטרה, וגם על הנקודה הפסיכולוגית החשובה הזו לא פסחו, חגי הנביא מקדיש לה את נבואתו השניה:

13. חגי ג' ג-ט

מי בכס הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם רואים אותו עתה הלוא כמוהו כאין בעיניכם. ועתה חזק זרובבל נאם ה' וחזק יהושע בן יהוצדק וכו' את הדבר אשר כרתי, אתכם בצאתכם ממצרים ורוחי עומדת בתוכם אל תיראו. וכו'. לי הכסף ולי הזהב וכו' גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר ה' צבאות ובמקום הזה אתן שלום נאום ה' צבאות

כלומר, חששותיכם אין בהם ממש, כי כל עוד רוח-ה' מצויה בתוכם, כברית אשר כרת אתכם ה' בצאתכם ממצרים, "אל תיראו" היות ורוח ה' זו, היא היא

מחסורו של בנין, הבטחה המסתמלת בשמן שהיה נמסך מאליו לתוך המנורה, כפי שנראה בעליל לנביא בחזיונו. **לעומתו, יש המפרשים את המחזה כאילו נועד לחזק את לב העם כנגד סנבלט וחבר מרעיו השומרונים, המתנכלים לבנין בית ה', בנושאו הבטחה מאת ה' לסייע לבנין הבית על ידי סיכול מחשבותיהם של אותם המתנכלים, הבטחה המסתמלת גם היא בשמן הנמסך מעצמו לתוך המנורה, שלא בידי אדם.**

על מנת להבין טוב יותר את הרקע לנבואה, יש לזכור שאחת הבעיות המרכזיות שעמדה בפני מתכנניו של בית המקדש השני הייתה זו של חוסר אמצעים כספיים למימון המפעל. הדלות אשר ירדה על הארץ ואשר נגרמה בחלקה מפאת גלות תושביה מעליה ובחלקה עקב מכות-שמים ופגעי טבע חמורים, מנעה מן הגולים השבים כל אפשרות של שקום עצמי בדרך הטבעית והרגילה של עבוד הקרקעות וגידול החי, ושיבשה את כי תכניותיהם בכוון זה - במידה והיו כאלה. ברור שבתנאי חיים קשים כאלו מהווה מפעל מסוג זה מעמסה נוספת וכבידת משקל על כתף העם המוצא בקושי את מחייתו מעמל יומו וכפי אשר יעיד הפסוק

10. חגי א' ו

זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה לבוש ואין לחם לו והמשתכר משתכר אל צרו נקוב

אלא שעדיין אין זה העיקר. סכומי כסף ניכרים ניתנו על-ידי המשפחות הנשארות בבבל, לפי אשור מיוחד שהוצא על ידי המלך כורש, נוסף על כלי המקדש אשר החזרו על מנת לשימם בבית ה' העומד להבנות. משפחות אלה היו ברובם בעלות יכולת כספית רצינית וכך אנו קוראים בספר עזרא

11. עזרא ב' ס"ח-ס"ט

ומראשי האבות בבואם לפני ה' אשר בירושלים התנדבו לבית האלוקים להעמידו על מכוננו. ככוחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שש ריבאות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים וכתנות כוהנים מאה

כלומר קרן הבניין ניזונית הייתה בעיקרה מיהודי הגלות. כך שבסופו של דבר לא נדרש מהעם היושב בציון מאמץ כספי בלתי אפשרי לפי כוחותיו, כי אם השתתפות בלבד, השתתפות מכבידה אמנם, אך בת-ביצוע. אלא שכאן, מסביר ישראל תא-שמע, אנו מגיעים אל לב ליבה של הבעיה: יהיו המקורות הכספיים ברורים כאשר יהיו ויהיה המפעל כולו גדול ומוצלח ככל אשר יהיה, לעולם לא יחזרו שני הדברים להיות כאשר היו בראשונה. בעוד אשר הבית החרב היווה, בעבר הלא רחוק, מרכז אדיר לאומה עצמאית ומבוססת, לא תהייה הריסותיו המוקמות יותר מאשר מרכז לפולחן דתי לעם שבור

קאתחלתא דגאולה

נסיים, בפסוקים הבאים בספר מיד לאחר ההפטר.

14. זכריה ד' ח-י:

"ויהי דבר ד' אלי לאמר. ידי זרבלל יסדו הבית הזה וידי תבצענה וידעת כי ד' צב-אות שלחני אליכם. כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבלל שבעה אלה עיני ד' המה משוטטים בכל הארץ".

לעיל, הצבענו על כך שזכריה מציב בפני יהושע את האתגר של מיצוי מלוא הפוטנציאל האפשרי בגאולת בית שני וממריץ אותו להגיע להישג של גאולה שלמה שתתפתח מן מאבני הבניין. ישראל, כידוע, לא זכו לכך; בית שני לא הגיע לדרגת השראת השכינה שהיתה בבית ראשון וההישג המדיני של שיבת ציון היה מוגבל ביותר. על נקל, יכול הקורא בנביא להגיע לידי מסקנה שכל העסק היה כשלון וההישג של בניין הבית והחזרה ארצה של מקצת העם הינו חסר משמעות. במלים אחרות, אם היתה רק אתחלתא דגאולה והפוטנציאל מעולם לא נוצל, אין בכך חשיבות.

ומסביר הרב ליכטנשטיין, שכנגד זה בא הנביא להתריע בפסוקים הללו ולקבוע שאף הישג חלקי הינו משמעותי. אסור לבז ליום קטנות, אף אם היה רצון ושאיפה שיצמח ממנו יום גדולות, ואפילו אם יש אבן בדיל ולא כסף וזהב, עדיין יש בזה משום עיני ד' המשוטטות בכל הארץ, דהיינו סימן להשגחה האלקית על העם. לא ההישג של "הנני מפתח פתוחה" התגשם באבן הבדיל, אך הוא גם משקף את עיני ד'. במלים אחרות, הבא לבנות בית בן עשר קומות, אך אין הוא מצליח אלא לגמור שתי קומות צריך להיות מאוכזב, מצד אחד, על כך שלא התגשם חזונו במלוא הדרו, אך מאידך, עליו להיות שבע רצון מן ההישג החלקי. כך מצבם של ישראל בזמן בית שני.

בזאת הגענו לקשר שבין חנוכה להפטר. מלבד ההקשר המיידי של מנורה, ישנן זיקות מהותיות בין שתי התקופות. ראשית, ההפטר מספרת לנו על הצורך של העם לבחור בזהות של קרבה למקום, לפשוט את הבגדים הצואים (אשר חז"ל ראו אותם כרומזים על התבוללות) לטובת בגדים לבנים והכרעה זו מופקדת בידו של הכהן הגדול כמנהיג הרוחני. ההקשר לחנוכה, שעיקר ענינה היא הבחירה בין זהות יהודית והתבוללות תרבותית, והכרעה "מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו" לטובת הזהות היהודית היא ברורה².

העתידה לצקת תוכן בבית הזה ולהגדיל את כבודו מעל כבודו של הראשון על הרי הפיכתו למרכז רוחני לא רק לכם אלא גם לשאר אומות העולם. ובמלים אחדות: כבודו של בית זה יהיה לא ברוב כספו וזהבו אלא בתוכן הרוחני הנשגב שבה כבוד העולה בהרבה על כבוד גשמי ובמיוחד כאשר "לי הכסף ולי הזהב".

נשוב כעת ונראה אם אין חזיון המנורה שבזכריה טובב אף הוא סביב אותן ההתלבטויות. על שאלת הנביא בנוגע לפשר המחזה וטיבו באה התשובה המפורסמת הבאה:

זה דבר ה' אל זרובבל לאמר לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות

נשים נא אל לב כי לא נזכר רוח ה' בשום מקום בספר חגי וזכריה פרט לפסוק שצוטט לעיל מספר חגי

את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים ורוחי עומדת בתוכם, אל תיראו

ופסוק זה הרי בא כתשובה לחששות שהיו מהלכים בעם בנוגע לכבודו ולמעמדו העתידיים של הבית והשוואה זו מראה שגם לפנינו, בספר זכריה, מופיע הפסוק באותו קשור ענייני וכי הוא נושא את אותה המשמעות שבספר חגי. נוסף על כך, דברי זכריה בהמשכה של אותה נבואה מורים גם הם על הפירוש הזה, כי אותם ה"בזים ליום קטנות" ואשר הנביא בז להם, אינם אחרים מלבד אותם "אשר ראו" את הבית הראשון בכבודו ואשר מחובתו של זכריה היה להלחם בהשקפתם.

ומסביר פרופ' ישראל תא-שמע, שקרוב הדבר לומר שבמנורה עצמה לא היה כל סמל מיוחד בכל הנוגע לנושא הנבואה, ומספר הקנים, צורת הגולה וכן דרך מסיקת הזיתים מסתבר מאד שלא נועדו לסמל שום דבר ביחס לדין ודברים שבין הנביא - לעמו. בחזיון הזה נעוץ מוסר ההשכל בעצם העובדה שבזית המר, הקטן והעלוב צפון השמן שהוא מאכל עדין מאד ומביא נהרה רבה ומופלאה לעולם, מאידך, החזיון מדגים בפני הנביא הפיכת זית לשמן ושרפת שמן זה למאור גדול ונפלא במנורה בת שבעת הקנים המסמלת, בפני עצמה ובדרך אגב, את מנורת ביהמ"ק ואת ביהמ"ק עצמו. התהליך הטבעי הזה הריהו בא לסמל כי אף דבר קטן, מר ועלוב כזית יכול להכיל בתוכו אור גדול לעולם ועל אחת כמה וכמה בית ה' אף אם הוא נראה עלוב ודל, יכול להכיל בתוכו עושר רוחני עצום ואור גדול לעולם ולמלאו. לכן ברור הדבר מדוע נדרש הנביא לעמוד בעצמו על תוכן המראה, אין במנורה אף עצם הצריך לסמל משהו, כי אם תהליך רגיל ויומיומי של מסיקת זיתים והפיכתם לשמן - מאור, תהליך הצריך לעורר את האדם למחשבה בדבר האפשרויות הרבות והנפלאות הגנוזות וצפונות, לפעמים, בתוך קליפה מחוספסת ומטעה.

² מן הראוי להוסיף שהרמב"ם בדבריו על חנוכה מדגיש אף את המצוקה שקדמה לכך - "וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצו גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם - והגאולה בבחינת אודים מוצלים מאש.

שנית, אף בחנוכה היה קיים פוטנציאל גדול שיכול היה להתממש ולהמריא לגבהים נשגבים. האתגר שהוצב ליהושע ולזרובבל הועמד אף לדור החשמונאים ואף להם ניתנה ההזדמנות לבניין עדי עד מתוך הגאולה שהביאו, לו היו זוכים הם ובני דורם.

שלישית, כשם שלא זכו עולי בבל להגשים הישג זה, אף המקבים נאלצו להסתפק בהישג חלקי ולראות את חנוכת המקדש וטהרתו כעיקר ההישג לדורות. ברם, כשם שהישג בני שיבת ציון היה משמעותי למרות חלקיותו, כך הישגם של החשמונאים עומד לדורות על אף שגם הוא היה חלקי והם לא זכו להאריך ימים על ממלכתם.